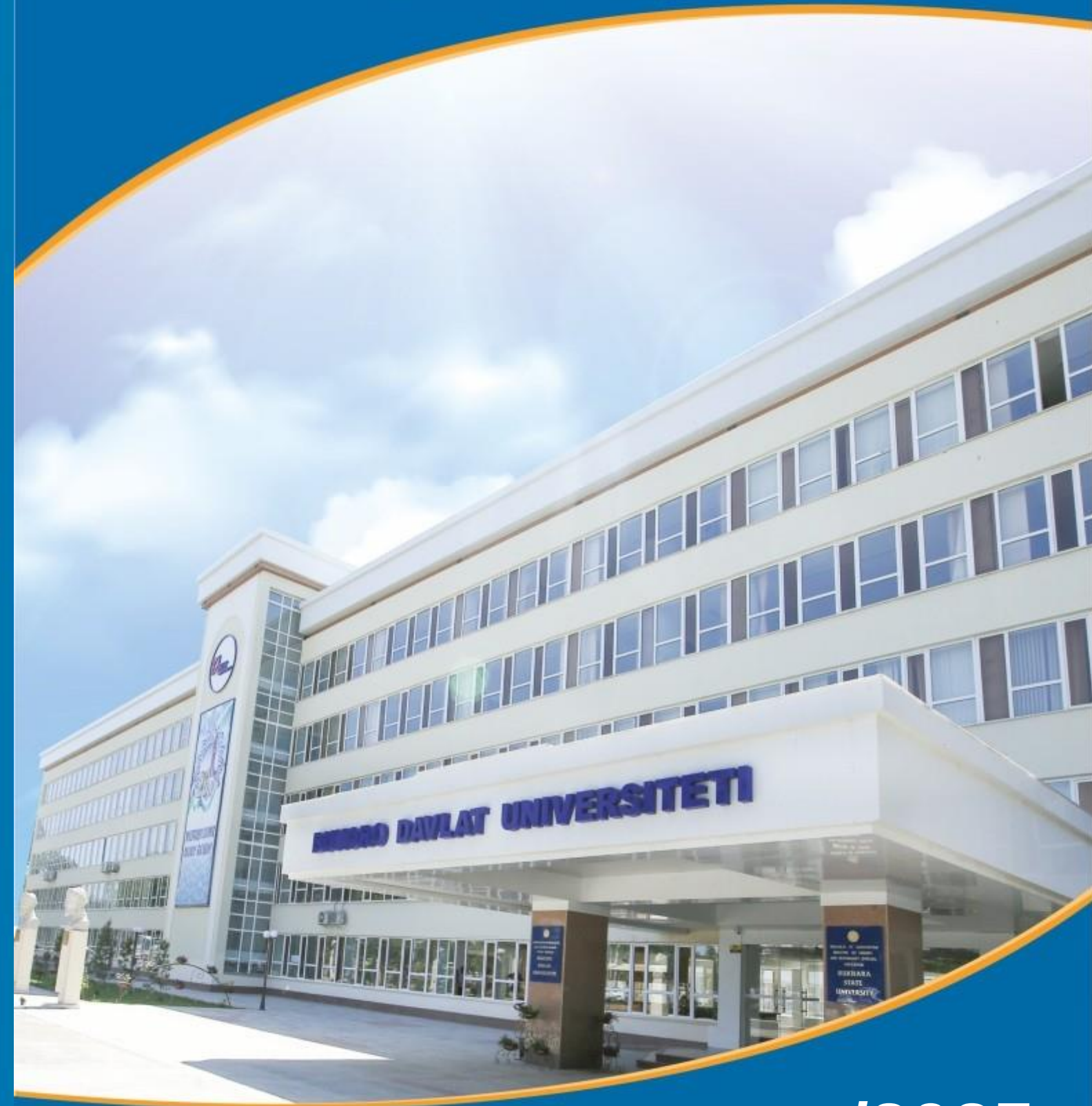

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

6/2025

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

6/2025

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2025, № 6, iyun

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023-yil 29-avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, professor

Klichev Qybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattullayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Narzulloyeva N.S.	Yusuf Xos Hojib asarida ramziy soʻzlar talqini: “qon” va “suyak” misolida	3
Norova M.F., Xusenova D.V.	Reflections of ugliness: a cross-cultural study of english and uzbek proverbs	8
Khudoyorova N.B.	Enlightenment ideas in Oliver Goldsmith’s “The traveller” and their comparative analysis in uzbek enlightenment literature	12
Toʻrayeva B.B., Imomova M.H.	Oʻzbek adabiyotida ota obrazining genezisi va tadrijiy evolyutsiyasi	16
Fuzaylova N.A.	Oʻtkir Hoshimov asarlarida ichki kechinmalarning ifodalanish usullari (“Ikki eshik orasi” asari misolida)	23
Mamarasulov U.Gʻ.	Jonlantirish, takror va taqlid soʻzlarning bilvosita tarjimada berilishi (“Der Weg zurück” (E.M.Remark) romanining kirish qismi misolida)	28
Nuritdinova Sh.S.	Bolalar sheʼriyatida ramziy obraz va talqin	33
Носирова Д.Р.	Прагматическая эквивалентность в литературном переводе: теории, методологии, вызовы	39
Файзиева М.С.	Герой как зеркало общества в рассказах Дэвида Лоджа	45
Gʻaniyeva N.Gʻ.	Abdurauf Fitrat asarlarida qarshilikning namoyon boʻlishi	49
Sobirova G.A.	Nazariya va amaliyotda tarjima usullari: qiyosiy sharh	54
Sharipova N.Sh.	M.E. Saltikov-Shedrinning “Bir shahar tarixi” romanida satiraning oʻrni	58
Raximova S.T.	XVIII -XIX asrning birinchi yarmida ingliz adabiyotida ayol nasrining rivojlanish tendensiyalari	62
Qurbonova Sh.Sh.	Urushdan keyingi davrda ayollar va bolalar obrazining badiiy talqini	66
Ziyodulloyeva A.A.	“The black bull of norroway” and the layers of darkness: unpacking the dual symbolism of black in scottish folklore	70
Amonova D.A.	Tragik obraz tushunchasi – Aristotel talqini	74
Norqoʻchqorov Sh.Sh.	Sayid Muzaffaralining “Shajarat-ul-aruz”idagi qofiya harflarining xususiyatlari	78
JURNALISTIKA *** JOURNALISM*** ЖУРНАЛИСТИКА		
Mamatqulov X.B.	Sport jurnalistikasi – sport olamining koʻzgusi	82
Boboxonova F.M.	Bolalarga bagʻishlangan media kontentlar tahlili	87
Nuʼmonova N.A.	Media bilan ishlash: diniy tahdidlarning xususiyatlari	91
NAVOIY GULSHANI		
Masutova Sh.O.	Alisher Navoyning forsiy qitʼalari tahlili	95

2. Аҳмад Дониш. Путешествие из Бухары в Петербург. Перевод с таджикского М.Н. Османова и Л.Н. Демидчика. – Сталинобад: “Таджикиздат”, 1960.
3. Жумаев Р. Бухоро-Россия дипломатик муносабатларида Аҳмад Донишининг мавқеи ва ўрни (XIX асрнинг 50-70 йиллари) // БухДУ Илмий ахбороти. – Бухоро, 2017. - №4.
4. Зиёев Ҳ. Россиянинг Қозон, Астрахан, Сибир, Қрим, Кавказ ва Туркистонга тажовузи ва ҳукмронлигига қарши курашлар (XVI асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошлари) VI жилд. – Т.: “Янги аср авлоди”. 2012.
5. Костенко Л.Р. Путешествие в Бухару русской миссии. (С маршрутом от Ташкента до Бухары). – С-Петербург: “Издание Бортневского”, 1871.
6. Наимов И. Аҳмад Дониш ҳукмдорга қандай тавсиялар берган // “Ватанпарвар”, 2019 йил 13 сенятбр, - № 37.
7. Ражабов Қ. Мунгли кечмиш ёхуд тарихдаб бир сабоқ // “Ёшлик” (Тошкент), 2014. - №5.
8. Садр Зиё. Наводири Зиёия. – Душанбе: “Адиб”, 1991.
9. O‘zR MDA, I-1-fond, 20-ro ‘yxat, 2025-yijma jild, 1, 1a, 2-varaq.
10. O‘zR MDA, I-715-fond, 1-ro ‘yxat, 39 a-yijma jild, 56-varaq.

TURKISTONDA MILLIY TA'LIM –TARAQQIYOT O'ZAGI

*Jo'rayev Hamza Atoyevich,**Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada buyuk ma'rifatparvar olim, sovet davrida Markaziy Osiyoda tan olingan ilk professor Abdurauf Fitratning ilm-fan sohasidagi xizmatlari, Buxoroda yangi usul maktablarini tashkil etishi, yoshlarni diniy ilm bilan birgalikda dunyoviy ilmlarni ham o'rganishga targ'ib qilganligi haqida ma'lumotlar tahliliy yoritilgan. Shuningdek, Qorako'ldagi Xalqaro matematika maktabini bugungi kunda mamlakatimizdan tashqarida ham yaxshi bilishadi, Maktab uchun ayniqsa, 2019-2020 o'quv yili juda muvafaqiyatliarni, qo'lga kiritganligi va Xalqaro matematika maktabini bitirgan 48 nafar o'quvchining barchasi oliy ta'lim muassasalariga talabalikka tavsiya etilganligi asoslab o'tilgan va maktab o'quvchilari xalqaro olimpiadalarda davlat mukofoti bilan taqdirlanganligi ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifatparvarlik, diniy, ta'lim, zamonaviy, ta'lim, "yangi usul", o'quv, darslik, musiqa, Sharq, milliy, maktab, qadriyatlar, ma'naviy, meros.

НАЦИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ТУРКЕСТАНЕ – ЯДРО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье представлен аналитический обзор вклада великого просвещенного ученого, первого признанного профессора в Средней Азии в советское время, Абдурауфа Фитрата, в сферу науки, его организации новых школ мысли в Бухаре и его поощрения молодежи к изучению светских наук наряду с религиозными знаниями. Также Международная математическая школа в Каракуле сегодня хорошо известна за пределами нашей страны. Научно обосновано, что школа достигла больших успехов в 2019-2020 учебном году, и что все 48 выпускников Международной математической школы были рекомендованы к поступлению в высшие учебные заведения. Учащиеся школы удостоены государственных наград на международных олимпиадах.

Ключевые слова: джадидизм, просветительство, религиозное образование, современное образование, «новый метод», образование, учебник, музыка, Восток, национальная школа, ценности, духовное, наследие.

NATIONAL EDUCATION IN TURKESTAN IS THE CORE OF DEVELOPMENT

Abstract. The article presents an analytical review of the contribution of the great enlightened scientist, the first recognized professor in Central Asia during the Soviet era, Abdurauf Fitrat, to the field of science, his organization of new schools of thought in Bukhara and his encouragement of young people to study secular sciences along with religious knowledge. Also, the International Mathematical School in Karakul is well known outside our country today. It is scientifically substantiated that the school achieved great success in the 2019-2020 academic year, and that all 48 graduates of the International Mathematical School were recommended for admission to higher education institutions. Students of the school were awarded state awards at international Olympiads.

Key words: Jadidism, enlightenment, religious education, modern, education, "new method", education, textbook, music, East, national, school, values, spiritual, heritage.

Kirish. Har bir xalq o'z shaxsiy, milliy ruhiy madaniy qiyofasiga ega ekan, bu o'ziga xoslikning o'zagi-milliy ta'limdir. Milliy ta'lim har bir xalqning o'zi anglashi, tabiati, ma'rifiy darajasi, aql-idroki, ta'bi, xullas, tafakkuriga xos va mos bo'lmog'i lozim.

Hukumatning asosiy vazifasi yoshlarning ta'limi bo'lishi lozim. XX asr ulug' olimi Abdurauf Fitrat (1886-1938) ham tanazzulga yuz tutib borayotgan, bir vaqtlar dunyoning eng nurli go'shasi bo'lgan Turkiston va uning fojiasini o'z vaqtida angladi. Yurt uchun qayg'urdi, yondi, tutaqdi. "O'zining sharaflari dovruq'ini dunyo xalqlarining quloqlariga zirak etib taqqan". Turkiston taraqqiyoti, uning ertasi bo'lgan maorif, milliy ta'lim uchun ham tahsinga sazovor ezgu ishlar qildi. Oliy o'quv yurtlariga adabiyot tarixi va nazariyasidan darsliklar yozish barobarida, "ibtidoiy sinflarning so'ngi sinflari uchun ham "O'quv" darsligi yozdi. 71 sahifadan iborat ushbu maktab darsligi 1917-yil Bakuda nashr etildi. Fitrat katta umid bilan mazkur kitob muqovasida ushbu so'zlarni bitdi. "Turkiston maktablarida qabul bo'lsa, ikkinchi bo'lgi daho chiqadi"[1].

Adabiyotlar tahlili va metodlar. BXSР hukumati ham maorif va madaniyat sohalarini isloh qilishga e'tibor qaratdi. Bu borada, ayniqsa, Buxoro hukumati tarkibida tashkil qilingan Maorif nozirliги, uning birinchi noziri Abdurauf Fitrat faollik ko'rsatdi. Inqilobiy qo'mitaning 1920-yil 20-oktyabrdagi qarorida respublika hududidagi barcha eski maktablar va madrasalarni isloh qilish va ularda dunyoviy bilimlarni kengroq o'qitishni joriy qilish ko'zda tutildi. Ta'limda darslikning bosh fazilati yoshlarni fikrlashga o'rgatish, mustaqil mushohada qobiliyatini o'stirish, tafakkurni ota-bobolarning muqaddas madaniy merosi bilan boyitish, milliy ongini o'stirishga asoslanganligidir. Shu bilan bir qatorda yangi tipdagi maktablar tashkil qilish, aholi o'rtasida savodsizlikni tugatish ishlari ham boshlab yuborildi. 1923-yilga kelib Buxoro Respublikasida bunday maktablar soni 40 ta bo'lgan bo'lsa, 1924-yilda 69 ta umumiyta'lim, 4 ta musiqiy, 3 ta hunar maktablari, 13 ta internat faoliyat ko'rsatdi. Ularda jami 5604 nafar o'quvchi ta'lim oldi. Biroq bu raqam maktab yoshidagi bolalarning faqat 3,1% tashkil qilardi, xolos. Buxoroda xotin-qizlar ta'limiga ham e'tibor berilgani o'sha davr tarixi uchun ham, bugun uchun ham katta ibratdir. Ular uchun maxsus maktablar tashkil etilganligi katta yutuqlardan biri edi.

Muhokama. 1923-1924 o'quv yilida respublikada ana shunday maktablardan 5 tasi mavjud bo'lib, ularda 306 ta xotin-qiz o'qigan edi. Umumiy ta'lim maktablarini darsliklar va boshqa adabiyotlar bilan ta'minlash maqsadida hukumat tomonidan xalq maorifi sohasiga ajratilayotgan mablag' hajmi ham ortib bordi. Masalan, 1922-1923 o'quv yilida davlat budjetidan 5.6% miqdorda mablag' ajratilgan bu raqam 1923-1924 o'quv yiliga kelib 21% ni tashkil etdi[2]. Fitrat Buxoroni ijtimoiy-madaniy hayotiy masalalarida faol ishtirok etdi. To'ra bobo Jo'rayev o'sha yillarni shunday eslaydilar. Musiqa maktabi Fitratning uylaridan sal yuqoriroqda, Rahmonquli madrasasida joylashgandi. Fitrat domla biz, san'atga ishtiyoqmand yoshlarni maktablardan terib, musiqa bilim yurtiga jalb qilgan edilar. 1924-yillarda men afg'on rubobida Muxtor Ashrafiy dutorda, A. Ismatov, Hamidiy – changda soz chalish bo'yicha Domla Halim Ibodovdan saboq olgan edik.

Buxorodagi san'at maktablarida Domla Halim Ibodov bilan birga N.Nasriddinov Ma'rufjon Toshpo'latov tanburdan, Mirjon Ostonsov – naydan, akamullovi Tohirjon - dutordan, Haydarqul Hakimov g'ijjakdan, Mallaboyev - changdan, rus ayoli Yermolenko pianinodan saboq berardilar. Keyinchalik musiqa maktabi Sharq milliy maktabi deb ataldi[3].

Natijalar. Abdurauf Fitratning millatning ma'rifatli bo'lishi uchun qilgan xizmatlaridan eng asosiysi usuli jadid maktablarini tashkil qilishi desak to'g'ri bo'ladi. Fitrat usuli jadid maktabini din va imon, Vatan va millat kelajagini ta'minlashning birdan-bir yo'li deb ko'rsatdi. Muhimi shundaki, muallif bugungi Ovrupa sivilizatsiyasining manbai Sharq ekanligini, ilm, axloqining, davlat va jamiyatni boshqaruvning asl andozalari islom madaniyatidan olinib, taraqqiy ettirilganini, uning asl egalari esa, o'z mulklarini tamom unutilib, ovrupaliklarga muhtoj qolganini farangi tilidan rad qilib bo'lmaydigan dalillar bilan isbotlab berdi[4].

Xususan, 1922-yil 25-sentyabrdan 25-oktyabrga qadar Germaniyaga davolanishga borgan Fayzulla Xo'jayev Germaniyaning turli shaharlarida ilm-hunar olayotgan yuzdan ortiq turkistonlik yigit-qizlar bilan muloqotda bo'ladi. Ularning yashash sharoiti, o'qishlari bilan qiziqadi. Fayzulla Xo'jayev Berlindan turib, BXSР MIKga "Berlin maktublari" nomi bilan yo'llangan xatlar "Buxoro axbori" gazetasida 1922-yil 19-noyabda chop etilgan[5]. Jumladan, yosh mutaxassis kadrlarni iqtisodiy qo'llab-quvvatlash uchun 1924-yil 9-yanvarda Fayzulla Xujayev rahbarligida BXSР Xalq Nozirlar Sho'rosining yig'ilishi bo'lib o'tdi. Ushbu yig'ilish bayonnomasida Germaniyada o'qiyotgan buxorolik talabalarga ko'pincha 15 so'm oltin miqdorida va 13 ta oliy ta'lim muassasida ta'lim olayotgan talabalarning har biriga 75 so'm oltin miqdorida stipendiya to'lash to'g'risida qaror qabul qilindi[6]. Xususan, BXSРda 13 ta internat borligi ham, o'quvchilarga bepul yotoqxona va bepul ovqat tashkil etilganligi ham ta'lim sifatini rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Masalan, Sharq musiqa maktabida 50 nafar talabaga oyiga 15 ming so'm oylik va qishlik, yozlik, ichki va tashqi kiyim, bosh va oyoq kiyimlari berilgan. Maktabda Sharq cholg'ularidan boshqa Yevropa notasi ham o'rgatilgan. Xullas, BXSР hukumati o'zining to'rt yillik tarixiy davrida millatimizni zamonaviy taraqqiyot darajasiga ko'tarish uchun barcha chora-tadbirlarni ko'rdi. Buxoroda musiqa maktablari, hunar maktablari, ayollar maktablari, I va II pog'onali maktablar, internatlar tashkil qilindi. Tajriba eng yaxshi ilm-fan, internat tajribasi oddiy maktab emas, balki qobiliyatli maktab hisoblangan. Shuning uchun Markazning tazyiqi tufayli totalitar tartib kuchaytirilib, keyinchalik millatning iqtidorli ma'rifatparvar insonlari qatag'on qilindi. Biz hech qachon o'tmishni o'zgartira olmaymiz. Biz faqatgina hozirdan harakat qilib, kelajani o'zgartirishimiz mumkin. Ayrim hollarda esa talaba-o'quvchilar safini to'ldirish uchun BXSР nomidan Turkiston ASSRdan ham bolalar tanlov yo'li bilan ro'yxatga kiritilgan[7].

Fitrat g'oyasida, o'zing o'zgarimasang olam o'zgarimas, ta'limotini ilgari surib, Turkistonda asosan milliy ta'lim xalqning boy milliy ma'naviy hamda umumbashariy qadriyatlarini asosida isloh qilinadi. Milliy ta'limni isloh qilish va milliy kadrlarni tayyorlash uchun, asosiy mablag' maorifga ajratildi.

Fitrat yashagan davr siyosati erkin fikr, hur g'oyalarni butunlay inkor qilar edi. Shu bois jadidlar qattiq tazyiq ostiga olindi. Jadidlarning eng asosiy vazifasi hisoblangan milliy ozodlikka erishish, xalq bolalarini ma'rifatli qilish kabi ustuvor maqsadlar butunlay qoralanib, bu ziyolilar marksizmni inkor qilishda, o'tmishni ideallashtirishda, burjua millatchiligi g'oyalarini tashviq etishda ayblandi. Jadidchilik g'oyalarining asosiy tashviqotchilaridan bo'lgan Abdurauf Fitrat 1937-yil 24-aprelda O'z SSR NKVD boshlig'i Zagvozdin ko'rsatmasi bilan Davlat Xavfsizligi Boshqarmasi 4-bo'limining boshlig'i DX leytenanti Og'abekov tomonidan hibsga olindi va bir yarim yillik qiynoqlardan so'ng "millatchiligi" "aqsilinqilobchiligi", "xalq dushmani" "vatan xoini" "nemis, ingliz razvedkasi ayg'oqchisi" kabi ayblovlar bilan SSSR Oliy sudi harbiy kollegiyasi tomonidan sud qilinib, 1938-yilning 4-oktyabrida otib o'ldirildi. Qatl jazosi olimning jismoniy mahv etilishi edi, xolos. Fitratning ilmiy-adabiy merosi, yurt rivoji uchun amalga oshirgan islohotlari hozirgacha ham ahamiyatini yo'qotgan emas. Uning adabiyot nazariyasiga oid fikr-mulohazalari hozirgi tadqiqotlar uchun ham asos vazifasini o'tab kelmoqda. Fitrat asarlari u hayotlik paytlaridayoq yuksak baho olgan, boshqa tillarga tarjima qilingan[8]. Har bir xalq har bir millatning o'z o'tmishini o'rganish, uning chuqur ildizlariga murojaat etishi tabiiy jarayondir. Moziyning o'ziga xos xususiyati va muhim ahamiyati shundaki, u tarixiy saboqlar boy ma'naviy tushuncha, yuksak umuminsoniy qadriyatlar misolida yaratuvchilik va ezgulikka intilish tuyg'ularini tarbiyalaydi. Tariximizda yillar o'tib bu ilm ahlining izdoshlari yaqqol ko'rinib qoldi. Yangi turdagi o'quv dargohlarida bolalarning bilimini hisobga olib, tabaqalashtirib o'qitishga asosiy e'tibor qaratilyapti. Bunday uslub hozirdanoq o'zining ijobiy natijasini ko'rsatyapti. Misol Qorako'ldagi Xalqaro matematika maktabini bugungi kunda mamlakatimizdan tashqarida ham yaxshi bilishadi, desak yangilishmagan bo'lamiz. Sinchkovlik qon-qoniga singan To'xtamurod Jumayev Boltiqbo'yi respublikalarga sayohat qilganida fizika-matematika maktablari borligi, bilganda ham nisbatan ko'pligini ko'rib hayron qolgandi. O'zbekistonda faqat poytaxdagina bitta shunday dargoh borligini o'ylab "Nega bizda ochib bo'lmaydi?", degan fikriga borgan va dastlab o'shanda ko'ngli-da o'z ona yurtida ham maxsus maktabni tashkil etish niyati tug'ilgandi.

To'xtamurod Jumayevning sa'y-harakatlari behuda ketmadi. Respublika Vazirlar Mahkamasining 1990-yil 15-yanvardagi 32-sonli va viloyat ijroiya qo'mitasining 1990-yil 29-apreldagi 113,8 –sonli qarorlariga asosan 1-sentyabrdan Qorako'l shahrida 164- ixtisoslashtirilgan "Yosh fizika va matematikalar maxsus maktab-internati" ochish to'g'risida qaror qabul qilindi. Bunday muvaffaqiyatlar zamini esa uzoqqa borib taqaladi. 1990-yilda asli kasbi matematika fani o'qituvchisi bo'lgan To'xtamurod Jumayevning yelib-yugurishi bilan Qorako'l shahrida iqtidorli bolalar maktabi-internatini ochdilar Maktab uchun ayniqsa, 2019-2020 o'quv yili juda muvaffaqiyatli kechdi. Xalqaro matematika maktabini bitirgan 48 nafar o'quvchining barchasi oliy ta'lim muassasalariga talabalikka tavsiya etildi. Maktab o'quvchilari xalqaro olimpiadalarda 4 ta oltin, 7 ta kumush, 5 ta bronza medallarni qo'lga kiritishdi. Nafosat Jo'rabekova, Sevara Ostonsova kabi iqtidorli o'quvchilar Zulfiya nomidagi davlat mukofoti sohibasi bo'lishgan bo'lsa, Doniyor Ismoilov, Anvarbek Rahmatov kabi iste'dodli yoshlar "Mard o'g'lon" davlat mukofoti bilan taqdirlandi[9].

Yangi O'zbekistonda iqtidorli yoshlarga e'tibor davlat siyosati darajasida ekanligi bejiz emas. Chunki mazkur muammo dunyoning turli mamlakatlarida ushbu masalani tadqiq etishda iqtidorli yoshlarni tanlash, ularni tarbiyalash va rivojlantirishga doir o'ziga xos tajriba to'planganligini alohida qayd etib o'tish o'rinlidir[10].

Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlarni aniqlash va o'qitish uslubi, psixologik-pedagogik va tashkiliy sharoitlari yaratiladi, bunday bolalar va yoshlarga oid ma'lumotlarning respublika banki va monitoringi shakllanadi. Maxsus o'quv dasturlari va progressiv pedagogik texnologiyalar ishlab chiqish uchun eng yaxshi pedagog va olimlar jalb qilinadi. Fan va texnikani, siyosat va iqtisodiyotni, madaniyat va san'atni o'rgatish markazlari qabilidagi hamda milliy (elita) ta'lim muassasalari tashkil etiladi.

Iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlarni chet ellarda umumiy va kasbiy jihatdan tayyorgarlikdan o'tkazishga qaratilgan sobit qadam faoliyat amalga oshiriladi. Akademik litseylarning o'quvchilariga, birinchi navbatda iqtidorli, yuksak iste'dod sohiblariga, bilimning tegishli sohalari va fanning aniq yo'nalishlari bo'yicha o'z tabiiy qobiliyatlarini namoyon etish va rivojlantirish, o'zlaridagi noyob iste'dodni ruyobga chiqarish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi[11].

Erishilgan ba'zi yutuqlar bilan juda ko'p muammolar bor: Matematika, fizika fanlari chuqurlashtirishi munosabati bilan sinflarga ajratilgan dars asoslari kuchaytirilgan, biroq shu fanlar bo'yicha chuqurlashtirilgan programmaga asoslangan darsliklar yo'q. O'quvchilarning bo'sh vaqtini tashkil etish bo'yicha tarbiyachilarga metodik qo'llanmalar kashf etilmagan fan kabinetlarini jihozlash uchun komplekt materiallar yetishmaydi. O'zbekiston mustaqil respublika bo'lishi, munosabati bilan "O'zbekiston xalqlari tarixi" darslari kiritilgan, ammo hech qanday ko'rgazmali qurol, karta, atlas va boshqa sxema diagrammalar yo'q. Darslik 8-9 sinflarga 50% 10-11 sinflarga esa mutloq yo'q. Litsey o'qituvchilarga ham haq to'lashida yechilmagan muammolar bor. Oddiy umumta'lim maktablarida o'qituvchilarga qanday haq to'lansa, litseyda ham shunday haq to'lanadi.

Bu esa o'z navbatida tajribali o'qituvchilarni tanlab olishga, oliy o'quv yurti mutaxassislarini litseydagi mashg'ulotlariga jalb etishda qiyinchalik to'g'dirmoqda. Universitetdan kelgan o'qituvchilar ham oddiy o'qituvchi kabi mablag' oladilar bu ham fan nomzodlarini ketib qolishiga sabab bo'ladi. Xalq ta'limi vazirligi chiqargan qo'llanmasiga asosan. Litsey o'qituvchilar maoshiga 15% qo'shilishi ko'rsatilgan, lekin oblono planlashtirish bo'limi bu kursatmani bajarmadi litsey bo'lishi munosabati bilan juda ko'p muammolar va kamchiliklar mavjud litsey ma'muriyati bu masalalarni yechishga harakat qilmoqdalar[12].

AQSHda juda boy ilmiy-amaliy tajriba to'plangan. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash maqsadida tashxislash va testlashtirish sohasida qator yutuqlar mavjud. Iqtidorli bolalarni o'qitish metodikalari ishlab chiqilgan. Ular uchun chuqurlashtirilgan o'quv dasturlari va maxsus tayorgarlikka ega bo'lgan o'qituvchilarni tayorlash tizimi yo'lga qo'yilgan. Maskur yo'nalishdagi faoliyatda Fan va ta'lim vazirligi, ko'pgina universitetlar, kollejlari, mahalliy ta'lim tashkilotlari ishtirok etadilar[13].

Xulosa. Ta'limda bittagina erkinlik turini bilamiz bu ham bo'lsa fikrlash erkinligi. Chunki ta'lim–dunyoni o'zgartirish uchun ishlatishingiz mumkin bo'lgan eng qudratli quroldir. Dunyoviy ilmlar nuqtayi nazaridan qarasak, olimlar jamiyat rivoji, millat ma'rifati uchun mas'ul shaxslar hisoblanadilar. El-yurt taraqqiy qilishi uchun, eng avvalo, millat ozod va erkin bo'lishi lozim. Jadidlar bu haqiqatni to'g'ri anglagan holda vatan hurligi uchun harakat qildilar, bu yo'lda qurbonliklar berildi, mash'um qatlarga guvoh bo'lindi, ammo ularning faoliyati tarixdan munosib o'rin egalladi.

ADABIYOTLAR:

1. Buxoro haqiqati, 1994 yil 17 avgust. №66.
2. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob. O'zbekiston Sovet Mustamlakachilik davrida. – Toshkent: "Sharq", 2000. – B. 246-247.
3. Buxoro haqiqati, 1997 yil 2 aprel. №27.
4. Qosimov B. Milliy uyg'onish. – Toshkent: "Ma'naviyat", 2002. – B. 263.
5. O'zbekiston milliy arxivi, 48- fond, 1-ruyxat, 260-ish, 36- varaqa.6.
6. <https://www.uzanalytics.com/tarix/10076>.
7. Бухоро тарихи масалалари Бухоро: "Бухоро" нашриёти, 1996. Б.138.
8. Қосимов Б. Миллий уйғониш Тошкент "Маънавият" 2002 371 –б.
9. Бухоро ҳақиқати 1994 йил 17 август №66.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 июндаги ПФ-5466-сон "“Ёшлар – келажакимиз” давлат дастури тўғрисида”ги Фармони // қонун ҳужжатлари миллий баъзаси 15. 08 2018 йил.
11. Баркамол авлод- Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори Тошкент нашриёти, 1997.Б.55.
12. Ўзбекистон миллий архиви, М-37фонд, 4-рўйхат, 58-варақ
13. Ғаниева Р.Ф. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлашда чуқурлаштирилган таълимни таъкил этишга оид назарий ёндашувлар О'з МУ хабарлари №1/3 2018 й. В. 181.